

דב סדן בעולמה של הספרות העברית החדשה

Author(s): שמואל ורסס

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 3/4 1989), pp. 18-24 (חשוון-כסלו תש"ן, נובמבר-דצמבר

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23934948>

Accessed: 09-05-2018 11:22 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

דב סדן בעולמה של הספרות העברית החדשה

שמואל ורסס

לקראתי אחי הסופרים נוחי עדן ויראוני יגע מדרכי ויאמרו לי שאפוש קמעה, וכשאשב ביניהם לא אירא ממקטרגים וקטרוגיהם. — יש בה באמירה זו משום עדות מבעל הדין עצמו, כיצד ראה את מעמדו הייחודי בקרב משפחת הסופרים העברים, שהיה כאחד מהם.

אופייני ליחס המיוחד שרחשו כלפיו סופרים בני משמרות ועולמות שונים, היא אחת התגובות, שהיא מני רבות, של המבקר והמולל י' זמורה, מי שפירסם את כך הביכורים הראשון של מסותיו "אבני בוחן", בשנת 1947. משבא זמורה המולל לדוות לו למחבר על מיעוט תפוצתו עד כה של הספר, ועל ריבוי ההפסד של ממון, שנגרם לו לפי שעה בשל כך, הוא דווקא מביע את רחש-תודתו לסדן על שהפקיד בידו את פירסום הספר, ומוסיף ברוב רגש: — "ואני בטוח כי הוא יחקר ויילמד, וייקרא — וזכור יזכורני לטובה יחד עם מחברו; אני מחשיב את דבריך, ואני רוצה להפיץ את רעיונותיך וטעמך וחכמתך ברבים."

ולכך נוסף, למשל, את דברי הסופר יוחנן טברסקי, שנכתבו אל סדן מעבר לים, בסוף שנת 1935: — "במסותיך מצאתי שיטה, מצאתי שאיפה לחתור מתחת לשטח של המדובר, והעיקר — אהבה ליצירה וליוצר."

אכן, סדן הוא רשות אחת, גם אם היא פושטת על פני תחומים רבים, המשתרעים על פני מפה גדולה. אחד מן התחומים הללו, אם לא המהותי שביניהם, הניזון משורש נפשו, הוא מעמדו של סדן, כמבקר ספרותו אשר עינו פקוחה על המתרחש בקרית ספר שלנו, בעבר ובהווה. רישומו של מעמד זה ניכר, גם לאחר שעבר מתל-אביב לירושלים בשנת 1951 ונתעטר באיצטלה אקדמית, וחולל גדולות ונצורות בחקר ביאליק ועגנון, ושאר מחקרים בעלי-משקל סגולי, בלשון העברית ובלשון יידיש, בפולקלור, ובעיוני ההגות המקוריים שלו.

כבר יצאו לו לסדן מוניטין כקורא בקי ושקדן, אשר מצודתו פרושה על פני הספרות העברית וספרות יידיש, לעומק ולרוחב. מן הראוי איפוא להאזין לעדויות של עצמו על חוויות הקריאה הראשונות שלו, המבהירות לעתים את פשר זיקותיו ותגובותיו המאוחרות יותר כלפי כמה סופרים, וכן את דרכי התגבשותו של טעמו הספרותי. כך אנו שומעים ממקור מהימן זה, כי "זימוני עם הספרות העברית החיה ושירתה בכללה ובראשה, בושש לא מעט לבוא."

כדוגמת רבים מבני גילו, מעיר סדן, היתה קריאתו חצויה;

א.

מה מטבעות של סימני-היכר וזיהוי, שטבע דב סדן (לפנים דב שטוק) בסופרים עברים זולתו כשהתיחס אל פועלם, יש בהם בסמוי משום שרטוט קווי-אוטופורטרט נאמן של עצמו. כשהוא סופר ומונה את סגולותיו של ברנר אחת לאחת, ומכתירו בתואר "הקורא בה"א הידיעה של הסיפורת העברית החיה לכל גילוייה, ותגובתו עליהם הפעילה מכלים מכלים שונים — עד שאסופת תגובותיו היא כתשקיפה של ספרות דורו בעברית וביידיש", הרי איצטלה זו הולמת את דב סדן עצמו; וכשאב ומוסיף את קביעתו במסתו זו, שלפיה "כאן וכאן משמשת את הביטוי אישיות אחת על אופיה ומזגה ומישקע חווייתה", הרי אנו מזהים שוב מגילויי אותו דיוקן-עצמי החבוי בתאור זה.

דיוקן נאמן של עצמו צייר סדן, שמא ביודעין או שלא-ביודעין, גם בשעה שבא להספיד את נתן אלתרמן, ידידו ומיודעו, בקוראו להבין את המשורר והפובליציסטן בשלימותו, ובהעלותו על נס את רב-גוניותו, לאמור: "וכלילו בחינת כלים מכלים שונים, והשכיל להנגינם כלי-כלי על מיצוי אופיו ועל מלוא יכולתו — ועניינים מעניינים שונים — למן זוטו של יום עד רומו של עולם."

לעומת אותם ציורי-עקיפין נוכל, כמובן, להסתייע בחזות דיוקנו של סדן כפי שצויר בכוונה תחילה על-ידי אלתרמן עצמו במסגרת "הטור השביעי" שלו, "עם דב סדן", שהוקדש לו על ידו עם יובלו הששים, שנחפרסם ב"דבר" ביום 9.3.1962, ושלא כונס משום מה לכרכי "הטור השביעי", שהופיעו לאחר מכן.

אף אלתרמן בגירסתו זו מעלה על נס, בשמץ של בדיחות-הדעת שבאהדה, את פריטי רב-גוניותו המופלגת של סדן, אשר בזכותם מיועדים לו לעתיד לבוא ארבעה כסאות של כבוד בטרקלין של מעלה, ומוסיף להם את הגדרתו הקולעת: "יש התוהים מי בין אלה מרכז ומי זן / את השאר שאולי רק ספיחים מן הצד הם / אך הנה מתברר — מעשה סדן — שהכל כאן מרכז וכל אלה חד הם."

דעתו של סדן היתה נוחה כל עיקר מדברי ההערכה הללו של אלתרמן, כמשתמע מדבריו הבדוחים שכתב לו בעקבות השיר. במכתבו (שהעתק ממנו שמור במחלקה לכתבי היד בבית הספרים הלאומי בירושלים), הוא מבטחו נאמנה, כי שירו זה ישמשו כקמיע שיגן עליו בפני מקטרגיו. אך בעיקר הוא מזכיר את עמיתו שייטיבו אז עמו: — "יצאו

והתמורות במסכת זיקתו של סדן למשנת הפסיכואנליזה עצמה ולמחוללה.

מצויות בידניו אך עדויות מעטות על זיקתו הנפשית והאסתטית אל סופרי אירופה שעיצבו את טעמו ותפישתו, אם כי הוא דן ביתר פרוטרוט על גילויי זיקתו לספרות הפולנית והגרמנית. והנה מסתבר כי סדן חשף בשנותיו האחרונות את פרשת זיקתו לקאפקה. אמנם ידוע כי סדן היה המתרגם הראשון לעברית של אחד מסיפורי קאפקה, "תערוכת" שמו, מסיפורי "בניינה של החומה הסינית", שפירסם בשבועון "מאזנים" כבר בשנת 1933, אך פשר ראשוניותו זו בתרגומו של סיפור זה, ושל סיפור נוסף של קאפקה לא נתפרש עד כה.

סדן עצמו עירער לפרקים על אבחנתם של כמה ממעריכיו, הנוהגים להבחין בין תקופת פעילותו כמבקר ספרות ובין תקופתו המאוחרת, זו האוניברסיטאית

פשר שמץ של דבר מתגלה לנו מתוך השלמותיו החשובות של סדן לספרה של אניטה שפירא על ברל כצנלסון, אשר למסכת היחסים בינו לבין ברל באותם ימים ראשונים של עבודתו בעיתון "דבר". מתוך חליפת המכתבים הכלולים באותם דברי השלמה, בינו לבין ברל, מסתבר כי ברל הציע לו לכתוב דברי הערכה על קאפקה, שנים מספר לאחר מותו של סופר זה. סדן מספר באותו מעמד על ההתעניינות בקאפקה, שכבר היתה קיימת במערכת "דבר" עם הצטרפותו לעיתון, "וכבר מצאתיה חדה וערה בכואי שמה, והיה ברצוני לחזקה".

אשר להצעתו של ברל להציב לו לסופר ייחודי זה ציון בעיתון, סדן נענה לכאורה ברצון. עם זאת תחם תחומים מהותיים, בתשובתו שבכתב, בין טיב בדידותו של קאפקה ובין בדידותם הייחודית של גיבורי פיאורברג, בריצ'בסקי, גנסין וברנר. וכך נימק את דעתו בזו הלשון: "אך היחיד הזה לעומק בדידותו, כשגורלו נתפס בלי סיגי המקרים והזמניות, אפשר לומר בהעלאה מטאפיסית, כפי שציירו קאפקה, לא לנו הוא. ואני רוצה במאוד לכתוב על האמן הדגול הזה. דווקא בשביל שאין לנו אמן כזה שיוכל לתרגמו". אף בשנת 1987, עם פירסום ראשון של התכתבות זאת, מיצר סדן על כי הבטחתו שניתנה בשעתה לברל לא קויימה על ידו, "והיא כתלויה ועומדת עד עתה". לא נסתייע דבר ולא זכינו.

נוכח הבטחה זו שלא קויימה, מן הדין לציין את החזיון הפראדוקסאלי, כי סדן, שאמור היה לכתוב דברי הערכה על קאפקה, תירגם כעבור עשרים שנה מכתב-יד את יצירותיו של מאקס ברוד, ידיד נעוריו ואפוטרופוסו של קאפקה, סופר בעל מעמד בראשית דרכו שהועם זהרו במרוצת הזמן לעומת ידידו זה — הלא הם הרומאנים "בטרם מבול" ו"גאליליי הכבול", שאף הביאו לברוד, בזכות תרגומו העברי של סדן, את "פרס ביאליק".

סדן גם פירסם בכתבי עת שונים, כמה מסיפורי הקצרים מן

כתלמיד בגימנסיה שבגאליציה נתקע, כדוגמת חבריו לספסל הלימודים, שגדלו כולם על הספרות הפולנית והגרמנית, בתוך הקלאסיקה והרומאנטיקה שבספרות, ואילו כקורא כבר הפליג לספרות האימפרסיוניזם והאכספרסיוניזם הלועזי, ואילו ללבושיו בעברית וביידיש הגיע באיחור.

משנודמן לו באקראי לקרוא באותם ימים, והוא כבר כבן י"ח, ספרו של יעקב פייכמן, "גבעולים", היתה זו לו פגישה שבריוח, מפאת הטעם והנטייה של סדן הצעיר לשירה אכספרסיוניסטית ברוח הזמן. לעומת זאת מצא ענין בשירתם של אברהם בן-יצחק ודוד פוגל. ואף לשיריה של יוכבד בת-מרים, שנודמנו לו לראשונה באחד מכרכי "התקופה" נמשך, שכן היתה במהותה קרובה לרוח הזמן.

אף שירת ביאליק נתגלתה לו לסדן במאוחר באותם ימים, וזאת בכפיפה אחת עם אותה שירה מודרניסטית. זכר כיבוש שירתו של ביאליק במקורה נתלכד בזכרוננו עם חבלי הלשון העברית שהתנסה בהם בנעוריו. עם התעמקותו הבלתי-פוסקת ביצירת ביאליק היתה לו שירתו של ביאליק לסדן לחוויית קבע מרתקת לכל ימיו. וכך היתה לו, כהגדרתו, ראשית קריאתו בשירה העברית על דרך העירוב האנאכרוניסטי, "מקשת הקלאסיקה הביאליקאית ושסע המודרניזם האירופי", מגדיר סדן כעבור שנים רבות את ראשית המגע שלו עם השירה הזאת, שעה ששירת ביאליק נצטיירה לו באותם ימים כשירת הדור.

בתחום הפרוזה העברית נמשך סדן אחר סיפורי שופמן, שהכירם לראשונה על-פי תרגום פולני, בירחון כפול-לשון של עברית ופולנית. הוא התחיל לקרוא בסיפוריו בהתמדה, וכעדותו: "ובכואי לארצנו, וכבר קראתי כל שיצא מתחת קולמוסו". הוא אף היה משוטט בקיבוצים, וקרא את סיפוריו של הסופר המקובל עליו ומסבירם בפני קהל שומעיו. אך בעיקר כבש את לבו של סדן העלם מתחום הסיפורת העברית י"ח ברנר, וזאת עד כדי הזדהות אישית עזה. אומר סדן על עידן זה: "נער הייתי כשגיליתי את ברנר, וסיפוריו יותר משבלעתים נבלעתי בהם — חשתי את עצמי פלוע בתוכם, עד שדימיתי, כי הם מצווחים כנגדי: כך הכתוב מדבר".

אף עם ראשית בואו לארץ היה סדן הצעיר כרוך אחר עולם יצירתו של ברנר. "והרי הבנת ברנר היתה לי כראש מאויים, שרתמני לכל שלושת סוגי הכתיבה — המסה, העיון, החקר". עם ראשית צעדיו בעיתון "דבר" היה מרבה שיחה על ברנר עם ברל כצנלסון, עורכו. עם זאת הוא מעיר, כי ברל פירסם פרקי חיבורו המפורט, שבו נדרש לאור הפסיכואנליזה "בהיסוס מה". אף בשעה שבה סדן כבר הפליג מעבר לראייה הפסיכואנאליטית ופירסם במוסף לספרות של העתון "דבר" את מסתו הנודעת על ברנר, "בדרך לענוי עולם", הרי עדיין הוסיף ופירסם באותו גליון עצמו של שנת תרצ"ו מפרקי חיבורו הגדול. פרקים נוספים מאותו חיבור על יצירת ברנר באספקלריה של הפסיכואנליזה נתפרסמו בפזיזם מעל במות שונות, כגון "מאזנים", "העולם" ו"אחדות העבודה" בשנים 1931–1936, אך מעולם לא כינס את הפרקים הללו, והסיבות לכך הן בגדר סוגיה לעצמה הטעונה ליבון ביום מן הימים, וזאת בכפיפה אחת עם סוגיית החליפות

דב סדן

סדן שנאמרו כעבור שנים לאחר מותו של למדן על פעלו בספרות ועל מגמתו העקרונית במחשבה הלאומית, אולי יבין גם בעקיפין מה פשר דבר לאותה התחמקות, לאור סייגיו של סדן.

לבסוף ביצר לו סדן באותן שנים במה משלו, שעה ששימש כעורכו של "מוסף דבר" לספרות בשנים 1934 – 1939, לאחר שקדם לו בכך ברל כצנלסון, אשר שימש אף הוא גם באיצטלה זו.

בשנות השלושים והארבעים בעיקר, סדן שימש לא רק כעורך סמכותי של ה"מוסף", אלא גם כעורך וקורא של כתבי-יד של קבצי שירים, סיפורים ורומאנים, במסגרת עבודתו בהוצאת "עם עובד", בשנים הראשונות לקיומה. הוא תיקן, איון והדריך, ואף פסל יצירות שהוגשו לו, ודעתו היתה נשמעת. תקופה זו ומעמדו זה משתקפים היטב בחליפת המכתבים העניפה שקיים עם כל הפונה אליו בהלכות יצירה ספרותית ופירסומה ברבים. מאות המכתבים שהופנו אל סדן של סופרים לדורותיהם שמורים בגניזת סדן, במחלקה לכתבי-יד בבית הספרים הלאומי בירושלים, שבה נסתייענו, ואילו רבים ממכתבי סדן עצמו אל נמעניו הללו שמורים אף הם במכון "גנזים" ועדיין מצפים לבדיקתם.

נאמנה עלינו עדותו של עגנון, שהעיד במסיבת יובל הששים לכבודו של סדן: "מימות ברנר לא מצינו סופר עברי שאימץ סופרים לספרותנו. שושבין גדול הוא סדן לסופרים צעירים ומטפל בקטנים כדרך שמטפל בגדולים."

סדן עצמו מעיד, מתוך ריחוק הזמן, על אותם ימים: "זכותי להיות מליצם, אפורופסם, שושבינם, שדכנם של סופרים

ההווה של גאליציה בעתות מלחמת העולם ולאחריה, שהוציאם במקובץ בכרך צנום, "באלכסון", בשנת 1942. הוא לא ראה בהתמודדות זו על אמנות הסיפור את הישגו העיקרי, ואף ציין כעבור שנים: "אני רואה המבקר שבי כעיקר ואת המספר שבי כטפילה לו." ואילו שמעון הלקין, מי שקרא סיפורים אלה עם הופעתם בקובץ זה, העיד על עצמו כעבור כעשרים שנה מאז, בחמימות יתירה: "מה קסם לי, מה קוסם לי עד היום במספרנו זה? קודם כל הכתיבה האנושית החמה והמעמיקה."

ההתמודדות הבלטריסטית המחודשת של סדן, תוך נסיון למתן ביטוי להוריתו ולסביבתו שממנה בא, מצאה לה את ביטוייה בצורה כובשת לב בספרו המימואריסטי "ממחוז הילדות", שיצא לאור בשנת 1938. היה זה נסיון שעלה יפה, אשר זכה לשבחים הרבה בתגובות הביקורות, ובכלל זה גם במאמר שהקדיש לו הלקין. עגנון, שקרא בספר זה באותם ימים והעיר לו למחבר על הערותיו בשולי הקריאה בו, פיזר לו למחבר אף הוא את שבחיו במכתבו אליו בוו הלשון: "בני האדם שסיפרת עליהם עשויים בצלם ובדמות וכל הווייתם נפש רוח נשמה חיה. מיד לקריאה נמצאתי עומד באווירה שלהם."

ב.

דברים שאמרם סדן על ש. ניגר, המבקר המובהק של ספרות יידיש, בהמשילו את תפיסתו של ספרות זו בבחינת היער כולו כמות שהוא, כוחם יפה גם כלפי ראייתו של סדן את הווית הספרות העברית, הלא היא אמירתו הציונית: "שכן ספרות אין משמעה מניין או כמה מניינים של אלונים, אלונים ענק זקופים, אלא גם התסבוכת העבותה של אילנות כמעט-גבוהים וכינונים, של שיחים נמוכים ומשורבכים ושל שאר גידולי טחב צנועים, שכן כולם כאחד הם היער." אכן סדן ראה כל ימיו את הוויית הספרות העברית אשר בתוכה היה שריו תמיד, מתוך אספקלריה "יערית" מעין זו; עם שידע להתפעל מאלוני הענק הזקופים שבה, ידע גם להחשיב את הגידולים הצנועים שביער זה.

סדן, אשר לימים היתה מצודתו פרושה על עשרות כתבי-עת, עיתונים וקבצים, גישש רבות עד שמצא לו את האכסניה הספרותית משלו, לשם השתתפות בה. הוא פירסם מדבריו בשבועון "מאזנים" של שנות השלושים שבעריכתו של לחובר, אם כי דבריו בעלי הצביון המחקרי נקלטו כאן בצורה מבוקרת, הוא חלק מכוון הספרותי ל"גזית", ואף הוזמן להשתתף על-די אליעזר שטיינמן ב"כתובים", בהוסיפו את דברי התנצלותו בפני המוזמן: "אם כי אין לי כסף לשלם לך שכר-סופרים. הנני מתבייש להציע לך 50 גרוש לחודש."

מרוכים היו חיזוריו של יצחק למדן אחר סדן, על מנת שישתתף ב"גליונות" במתו, עם היווסדה. בשנת 1933 כותב לו למדן: "אני מדגיש שוב את רצוננו שהשתתפותך ב"גליונות" לא תהא ארעית אלא קבועה באמת. דבר זה חשוב ועיקרי הוא לנו." סדן אמנם הבטיח להיענות להזמנה זו, אך פרט לכמה רצוניות בודדות שכתב למען כתב-עת זה בשנה הראשונה לקיומו, לא יסף עוד לפרסם בו; ואילו למדן, כדרכו, הוסיף להפציר בו גם בשנת 1935 ולשאול בשמץ תרעומת: "ועד מתי תיעדר בחוברותינו? ואני אמרתי כי לא כאורח ארעי תהיה ב"גליונות", כאורח — ואיך?" הקורא את דבריו של

רושם ביומנו (שנתפרסם בקובץ "עיתורים"), ביום 19.3.1944: "הוא קיבלני במאור פנים ודיבר עמי דברי אהבה וידידות. הספר ("ארץ לא זרועה") טוב מאד בעיניו וכולו מחמם את הלב." יהודה יערי, המפרסם את סיפורו "כאור יהל" בהמשכים ב"דבר", משכחו: "מאד דעתי נוחה מכל העריכה שלך, שאני מרגיש בה יד חרוצה ונאמנה". אף יוסף אריכא בעידן בגרותו, עדיין כותב לו לסדן, בשנת 1957, בעקבות טיפולו ברומן שלו "סנחריב ביהודה": "ניכר כיצד אתה משכיל להחליף מלה במלה טובה ממנה, ניב שאינו במקומו בניב נכון, מחיקה לצורך העניין וקיצור של משפט הנשכר בגיבושו, בדיוקו."

ג.

סדן עצמו עירער לפרקים על אבחנתם של כמה ממערכיו, הנוהגים להפריד בין תקופת פעילותו כמבקר ספרות ובין תקופתו המאוחרת, זו האוניברסיטאית, של עיסוקו במחקר ספרות. הוא התגדר בכך, כי עוד בימי הבראשית לכתבתו המסאית והפובליציסטית כבר היה בעל חיבור גדול על דרכי לשונו של ביאליק, השמור עמו בכתובים. כן ציין את חיבורו רבי-ההיקף והתעוזה על יצירת ברנר לאור הפסיכואנליזה. דברי מחקר אלה, על ביאליק וברנר, שסדן היה נוהג לפרסם מתוכם פרקים, לסירוגין ובמפורד, באכסניות שונות, לא נקלטו בנקל באותם ימים, ככוונת מחברם, כשנוסח הרשימה המרפרפת והמסה האישית שלט בקריית ספר שלנו שלטון בלעדי. אף פ. לחובר, החוקר והמבקר, הבקי המופלג בסוגיית ביאליק, שהיה דן עם סדן בגופי הלכה בניהון מקורות לשונו של ביאליק, מתנצל בפניו, כעורך של "מאזנים", על הקושי לפרסם בכתב-עת מצוי מן המאמרים הללו: "הן הקוראים שלנו, ולא פחות מהם הסופרים, יראים כל צל של חקירה."

סדן עצמו נהג להבחין בין שני סוגי עיסוקו בספרות, בהזדמנויות שונות, בשולי כתביו: כך ציין, למשל: "שני אופני הטיפול, שאני נוהג בהם מנהג של תחומים נפרדים, תחום תחום כמתכונתו — המסה והחקר". טיפולוגיה שלימה יותר של כתביו, על מיגוונם הז'אנרי מוצגת על ידו בפתח אסופת חיבוריו על עגנון: הוא מסווגם לדברי מסה, שעניינם חזיונות סיפור כוללים, דברי עיון שעניינם סיפורים מיוחדים, דברי חקר שעניינם לשונו של המספר ולשונותיו, וכן דיונים בעלי אופי היסטורי-טכסטואלי. עיסוקו של סדן במחקרים, תכליתם על-פי רוב הוא לצבור חומר טקסטואלי מדגים, תוך שאיפה למיצוי המירבי ופירושו הכולל, מתרחש בעיקר בתחום חקר הלשון, חישוף המארג המוטיבי של יצירה פלוגית לגלגוליה ולמקורותיה המפותלים. דומה עם זאת, כי ז'אנר המסה, הבוררת לעצמה יצירה מסויימת של סופר, או הבאה לסכם את כלל פעלו, אם בשירה ואם בפרוזה, תוך ציון מגמות היסוד, שבגלוי ושבסתר, מצטרפת כדי חטיבה נכבדה בכלל מאזן פעלו של סדן, ולא עוד אלא בתקופתו הראשונה, זו שקדמה לעידן ירושלים, היא אף הדומיננטית.

למרות נטייתו של סדן לתחום תחומים מוגדרים ומסויימים אשר לדרכי עיסוקו בספרות, הרי הגבולות בין מסת-הביקורת שלו לבין עיוני המחקר שלו מיטשטשים, לעתים, על דרך של

הרבה, מהם על דרך מפורש יותר, מהם על דרך צנוע יותר, כמעריך — כשהבאתים ראשונה לרשות רבים בכלל. אכן, מאות המכתבים שקיבל מסופרים באותן שנים של עריכת "המוסף" לספרות וששמר עליהם בקפידה, הם אסמכתא ועדות מובהקת לדבריו: "צעירים שהיו אז בבחינת זה מקרוב באו — התדפקו על פתחי האכסניה הזאת, ונענו."

היו בהן, בפניותיהם של סופרים אלה לעורך האכסניה של "המוסף", לא רק משום תזכורת שבהפצרה וזירוז לפירסום יצירי רוחם ששיגרו אליו, אלא בעיקר משום ביטוי לקבלת סמכותו של סדן, תוך הבעת רחשי לב לדמותו ולפתיחותו, כשהוא מסביר פנים לכל דכפין, ללא עריכת חשבונות של השתייכות לאסכולה לקבוצה ספרותית. מוצאים אנו כאן במכתבים אלה מדברי בכירי הסופרים ומגישושי טירונים גם יחד. הנה המשורר הצעיר שמעון פֶּשֶׁר, למשל, השולח לו לסדן את צרור שיריו

למרות נטייתו של סדן לתחום תחומים מוגדרים ומסויימים אשר לדרכי עיסוקו בספרות, הרי הגבולות בין מסת-הביקורת שלו לבין עיוני המחקר שלו מיטשטשים, לעתים, על דרך של ספיגה הודית של מאפיינים

לעיונו ולשיפוטו, בצירוף דברי וידוי אישי, שואל בדברי הלוואי הנרגשים שלו: "הן למי יפנה צעיר בישראל — המתחיל לצעוד צעדיו בספרות — אם לא לזה הער לכל המתרחש בקריית ספר." ואף ש. שלום, הבוגר והבשל ממנו, שפירסם באותם ימים ב"מוסף" את הפואימה הייחודית שלו, "און בן פלא", מציין בפני סדן: "זכות היא לי ומתנת ההשגחה היא לי שאתה הנך המליץ בין שירתי ובין הקורא." אף אביגדור המאירי מוכן לקבל את מרותו של סדן העורך והמבקר, אם כי לא תמיד דעתו כדעתו, לאמור: "אינני דורש אף לרגע, שלי תהיה אך ורק 'מביא לבית הדפוס', זה לגמרי לא נכון. להיפך, ממך רוצה אני ביקורת ואקבלה — ואפילו אם לא בכולם אתחשב."

משפרש סדן בשנת 1939 מעריכת ה"מוסף" היה בכך משום הפתעה לכל אותם סופרים שנתרכזו מסביב לאותה אכסניה, על צבינה הספרותי וההגותי המיוחד, שמוטבע בה חותמו המובהק של עורכה. עם פרישתו הגיעו אליו תגובות של צער והפתעה. המשוררת י. בת-מרים, אשר סדן הוקירה ואף פירסם משיריה ב"מוסף", כותבת אליו: "בצער גדול קיבלתי את הידיעה על יציאתו מ'המוסף'". ואילו ישראל זרחי מביע את המשאלה, שאף "להבא יגידו ששטוק ומוסף חד הוא!", ומדרווח לו במכתב מאוחר יותר, מירושלים: "רושם עזיבתך הוא עצום בין החבריה". כן הוא מוסיף לשאול בנימה של תרעומת: "האם עוזבים פחיציה כזאת, שהשפעתה כל כך מסועפת ונרחבת?" אף מעבר לפעילותו כעורך ה"מוסף" היתה לו לסדן יד, באותן שנים וגם לאחריהן, כמליץ יושר וכמביא לבית הדפוס, ואף כעורכם ושושבינם של כמה וכמה יצירות בתחומה של ספרות, בעברית וביידיש. ישראל זרחי, שהציע לו לסדן מפרי עטו, ואף שאל בעצתו אשר להמשך דרכה בעולמה של יצירה,

ספיגה הדדית של מאפיינים; למסה שלו מתווספים רכיבים ביוגרפיים והיסטוריים, ואילו למחקריו של סדן מתלווה "דמות החוקר", המרבה אף הוא שיחה עם נמעניו. לעומת זאת אצור לעתים במאמרי הביקורת שלו מאגר של רמזים ותיזות פוריות, מקוריות ומרתקות, שלא פותחו כל צרכם על ידו, כמוצהר, והעשויים לפרנס כמה וכמה מחקרים בספרות העברית.

בעיוניו הללו, שעניינם הספרות בת זמנו, בכלים של מסה, על רכיביה האישיים, ואף איגוצנטריים לפרקים, תוך שרטוטי התבוננות ביצירה עצמה ובדרך גידולו של היוצר, מורשתו ומכורתו, ניכרת גם המודעות הפונקציונאלית של בניינה הריטורי וצבינה הלשוני והסגנוני, שהיא סוגיה לעצמה. סדן גיבש לו תבנית ייחודית משלו וחצב לו לשון וניב משלו, שהם חדשניים ואישיים, ועם זאת הם נעוצים בשורשי הלשון העברית על רבדיה. מסתו היא כעין חוליה נחשבת במסורת המסה בספרותנו, אשר נמנים עליה גם בני דורו, שלמה צמח, יעקב שטיינברג ואליעזר שטיינמן.

בהתייחסו לביקורת זמנו קבל סדן לא פעם על מנהג השייכה וההתעלמות מיבולם של סופרים, בדרך סלקטיבית ושרירותית, "שכל משמרת של משוררים יוצאת לפניה או לאחריה סיעה של מבקרים שאינם רואים אלא אותה בלבד." בשל כך, טען סדן, מתפקק לה לביקורת דיוקנה הכולל של הספרות החיה והקיימת. כן היה קובל על היעדר התודעה הכוללת של ספרותנו לדורותיה מצד מבקרים שבדורו.

כשם שסדן הסתייג מן הסלקטיביות הפרסונאלית של העדפת סופרים ויצירתם שהיא שרירותית, על-ידי הביקורת, כך גם שלל את מנהג הבררנות מצד מבקרים הנוהגים לדון ביצירות מסוימות בלבד בכלל מפעלו של הסופר, תוך התעלמותם

סדן לא היה מעורה עוד מבחינה נפשית בספרות שלאחר אלתרמן, אם כי הרבה לקרוא בשירה שלאחריו

הגמורה מיצירותיו האחרות, וזאת מטעמי נוחיות של קיום תיזה אידיאית או אסתטית המועדפת על-ידם. טענה מעין זו השמיץ סדן כלפי מבקרי עגנון, בני משמרות צעירים ממנו, הלהוטים אחר כתביו "המודרניים" בלבד, והמתעלמים מכתביו המאוחרים יותר הרוויים וספוגים תאורים מעולמה של המסורת וההווה היראית. שכן, טען, לאמיתו של דבר "יסודות הפועלים בראשונים – פועלים באחרונים". ברוח זו גם שלל את מידת הסלקטיביות הרווחת בדיוני הביקורת הנזקקת לשירתו של אצ"ג על-פי נטיית לבו והשקפתו האידיאולוגית של המערך עצמו, וחזר והטעים "כי מהותה של שירתו היא בכוליותה ובכוללותה".

בבואו לסקור ולסכם דרכי סופרים נהג סדן לשרטט בדרך גנטיית את התפתחותם, צמיחתם ותנאי גידולם ותקופתם, על תחנותיהם וחיפושיהם. הוא מציג את פועלו הכולל של יצחק שנהר, על רקע תקופתו, באספקלריה של חבלי יצירה, כ"גיגית" חיפוש ארוכה ומתמדת, בין מבחינת העניין ונושאו בין מבחינת

הבניין וכליו. כך גם נהג סדן בהצגת יצירתו של יהודה יערי, על שרשיה הסוציולוגיים של המחבר ודורו החלוצי, ועל חיפושיה האידיאיים. את דרכו של י. זרחי הציג על-פי התאור המודרג של התפתחות והתגברות על מכשולי התימאטיקה, ובמסכת כלים של לשונו על תמורותיה. בסקר מעין זה לא התעלם כלל מחולשות יצירותיו, ומנה אותן אחת לאחת, אך גם לא הסיח את דעתו מהישגו של סיפורו האחרון, "כפר השילוח", שבו הגיע, להערכתו, "מכורח הנושא" אל "חירות הנושא ובחירתו". מאמרו של סדן המוקדש למאורע של פירסום מהדורת ארבעת הכרכים של עגנון, בשנת תרצ"ד, היה גם בגדר ציון-דרך חשוב בהתפתחותו של סדן כמבקר, הקובע הלכות משלו תוך ערעור מוסכמות קיימות. לימים סיפר סדן, כיצד ברל כצנלסון עודדו לכתב מאמר זה לרגל המאורע, ואף לא נרתע מפני אריכותו. עם כתיבתו עדיין תהה מחברו על משמעותו מתוך מודעות למטען הנפץ הטמון בו. הוא הראה את המאמר של כמה מחכמי ירושלים, מחסידי עגנון ומיודעיו, ואף דיבר על כך עם עגנון עצמו בטרם פירסום. בדיווחו לברל, סדן מציין "והוא (עגנון) כמובן שמרגיש עצמו נוח בערישת ההערכה המקובלת, נלחם על עצמו. אך, לדעתי, האמת יקרה קצת יותר מיצר הנוחות של סופר".

עם כתיבת מאמר זה, על יצירת עגנון, סדן גם דיווח לברל כצנלסון על מגמתו וכוונתו בו, של ערעור על התדמית המקובלת בביקורת, זו של השלווה והאידיאליזציה של ההווה היהודית המסורתית האופפת את כתביו לכאורה, והציע לו בתכלית הקיצור את פירושו שלו: "ולתוך השלווה הזו בא קו 'מהפכני' שאין הסופר מרגיש בו ואינו מתכוון לו, ועליו אני רוצה לעמוד. דבריי יהפכו קצת את הקערה על פיה."

אף לאחר שכבר נתפרסמו מאמריו הראשונים על עגנון אשר התוו דרך חדשה בהבנת עולמו ויצירתו, ואף לאחר שכבר הכיר את הסופר והאיש מקרוב, בשמשו כמזכירו במשך ארבעה חודשים בתוך בית היוצר, עדיין סדן נהג מנהג זהירות שביראת כבוד בעגנון; וכשנתכוון לציין במאמר נוסף את יובל החמישים של סופר זה, החשוב בעיניו וכלבבו, פנה אליו בחודש אוגוסט של שנת 1937, כשבקשתו שטוחה לפניו "שתרשני לבוא לפניך ולשמוע מפך מה שראוי ורצוי לך לגלות מדרכך, מגלגולי-היצירה, מסודות-המעבדה, ביתר דיוק ממעשה מרכבה, ומנגנוני העשייה, מן הקורלאציה של חיים ויצירה ועמוק מזה וגבוה מזה." אין אנו יודעים אם עגנון אכן גילה לו לסדן, כבקשתו, את הרזים מבית היוצר ומעולמו הנפשי; מכל מקום, באותה שנת יובל נתפרסמו שני מאמרים שבהם הוסיף סדן לחדור לנבכי יצירתו של עגנון, על הנגלה והנסתר שבהם.

אף עגנון מצדו נועץ בסדן, האם מן הראוי לפרסם בדפוס את סיפוריו המוזרים שב"ספר המעשים", נוכח ספקותיהם של כמה מידידיו ומקורביו. אכן סדן עודדו בכך ללא היסוס, ואף התגדר בכך לימים. ואילו עגנון מאשר גירסה זו, כשהוא מודיע ברבים: "אלמלא דב סדן היה ספר המעשים מונח בין שאר כתביי שאין דעתי לפרסמם."

מבעד לסגנונו הרגוע והשלו והמאוזן, הנותן את אותותיו במסותיו של סדן, השקיפה החרדה הקיומית של היוצר, ברשות היחיד וברשות ההווה המעורערת והמסוייטת של העם היהודי,

מעגל האידיליה ההארמונית ובין מסגרתה, הלא היא הערכה, שרדומים בה יצרי בראשית הרסניים שלא נשתנו מיסודן. הוא הדין באבחנתו בין שירת האידיליה ושירת התוכחה, בשירתו של טשרניחובסקי, הנבדלות זו מזו במידת הישרדותן האמנותי, על דרך של הבדל בין קבע לבין עראי.

לעומת זאת שינה סדן ממסקנתו המסוייגת והפסקנית בקריאת שירי "עם שמש" של פיכמן, עם המשכם. עתה, תוך התייחסות גלויה להערכתו הראשונה, שראתה בשיריו שלווה מאולצת ומדומה, משנה סדן את טעמו ומפליג להערכת האלגיה של פיכמן, "שלא ירדתי תחילה לסופה ונתגלתה לי כאמיתה". אף השגותיו הבוטות של סדן משנת תרצ"ד על קובץ השירים "אבני בזהר" של שלונסקי בשל "הסתירה בין חומר העניין וחלקת דיונו, שכן החרחות מידרדרים בקלות מפתיעה, ממש באפס כובד", נראו לו כעבור עשרים שנה, עם פירסום קובצי השירה הנוספים, "שירי המפולת והפיוס" ו"על מילאת", כתשובה

המאגיה של המלה הקסומה שלו, ושל דרך שיפוטו ודיונו, לא שלטה עוד בבני המשמרות החדשות לגווניהן שלאחר שנות הששים

הולמת ונאותה של דבריו הראשונים על המשורר ושירתו, "כתגי-גירי בתחילתה של ביקורת", הטעונים תיקון ובידוק. אף השגותיו על סיפורו של יערי, "כאור יהל", חלפו ונגחו כעבור ארבעים שנה כאילו לא היו מעולם, שכן כהסברו בשנת 1972, "מרחק הימים מעמיד את הסיפור הנזכר לא כחומר שסירב לצורה, אלא כחומר שנכבש לצורה, דבר שלא נראה בבירור, משום קירבת הקורא לתקופה המתוארת, שהיה עצמו סבוך ומסובך בה."

ד.

האומר ספרות הדור של סדן, אומר למעשה ספרותם של כמה דורות, וכמה וכמה משמרות שונות-גיל ושונות-דרך, שנתחלפו לעיניו, או הצטופפו זו ליד זו, על חילופי מזגם וטעמם. עם זאת ניכרת מן הסתם זיקתו ונטייתו היתירה של סדן לבני דורו הראשונים בספרות העברית החדשה, הלא הם בני-הגולה שחזו מבשרם את תהפוכות מלחמת העולם הראשונה, את תקופת הביניים שלאחריה, לאחר שעלו לארץ ישראל והיכו בה שורש בעבודה וביצירה.

את רחשי לבו והשגותיו כלפי המשמרת הצעירה, זו של "דור בארץ", הביע סדן תוך כדי הפלגתו בשבחו של הרומאן ההיסטורי "מלך בשר ודם", שהופיע בשנת 1951. במסתו "דרך מרחב" היתה לו גם שעת כושר לטעון את טענותיו כלפי הפרחה הצעירה המתנתקת מן המקורות הקדומים של ספרותנו ולשונה רבי-הרבדים. הפסקה זו של ההזרמה מן המקורות אל הספרות בת הזמן נציטיירה לו לסדן "כחתימת מעיין מתגבר או כסתימת באר מחלחלת". כן הזהיר בפני הסכנה כי משמרת זו "עשויה לראות את עצמה לא כחוליה בשלשלת אלא כשלשלת כולה." לעומת זאת, סדן הרבה לשבח באותה מסה, לא רק את הישגו

שבהם היו שרויים הסופר ומבקרו גם יחד. הדברים אמורים לא רק בהתחקותו של סדן אחר שירת היחיד של ביאליק, לבטיו, בדידותו ומצוקתו הנפשית והאמנותית; הדברים אמורים לא רק בחיפוש הנועז של ההווה המעורערת של שמואל יוסף עגנון ודורו, אותה "מצולה רותחת" הנשקפת מבעד למעטה התמימות והשלווה של ההווה המסורתית, אשר "עין מאומנת תבחין, בקפלי-המשי של ההשתוות ההארמונית, קמטי החיספוס של סכסוך הדיסהארמוניה."

שכן אף בתיאור עולמו הסיפורי של י"ד ברקוביץ השתית סדן את עיקר דיונו על ערעורה של ההארמוניה המדומה, החבריה מבעד למעטה המאוזן והסגנון המלוטש והצלול עד "שבסופו של הטיול אנו עומדים בפתח הלוע של הר-געש שכיסתה עליו המתינות והשקט שבמלאכת התיאור." ומשבא לדון באשר ברש, האיש ויצירתו, בעל הארשת הממוזגת כביכול, מגיע סדן המתבונן לפני ולפנים ביצירתו ובהוויתו הקיומית, כי הצלילות והמתינות הן "הגשר של אמנות המתוח על גבי געש של סכסוכי-יצר ומידר-נפש". ומשבא סדן לדון בשנת תרצ"ד במשמעות שירתו של פיכמן, לאור ספרו "עם שמש", הוא מעמיד את המשורר הענוג והאלגי על כך, כי "דקים דקים מדי, הם חוטי השלווה הענוגים, הנמתחים על התהום וסופם להתבדות במפתיע", ומהירו בפני "מתק ההשלייה". וכשמסכם את פועלו של דוד שמעוני הוא מבחין בכלל יצירתו של משורר זה הכרוך כל כך אחר האידיליה, את "הסופות החבויות בו, המגעישות תהומות והמרמזות לשלווה שלאחר סער, שלווה הפיצי על האבידה."

הקריאה במסותיו של סדן בענייני ספרות שתי פנים לה; הרי מצד אחד היתה תגובתו הבודדת והמיידית לאירוע ספרותי, בהקשר זמנה ובעיתויה המסויים, בגדר התרחשות לנמעניו, המזמינה את תגובותיהם. ואילו בחלוף העתים מוגשות לו עתה לקורא מסותיו ורשימותיו ונאומיו של סדן במקובץ ובצפיפות, בראש ובראשונה באסופות המרכזיות שלו המתייחסות לספרות העברית, הלא הם "אבני בוחן" (1946), "בין דין לחשבון" (1963), "ארחות ושכילים" כך א' (1977), ו"חדשים גם ישנים" (1987). שונה עתה צביונם בהקשרם החדש הזה. סופרים ויצירתם משתקפים בו עתה בדרך כוללת ורצופה יותר. מתגלים בהם לעתים פנים אחרות, לעומת ההערכה הבודדת בשעתה. אף מחברם עצמו רואה עתה את משקלם ומשמעותם של סופרים ויצירותיהם מתוך פרספקטיבה חדשה שהזמן גרמה. הנחות ופסיקות ראשונות שקבע בשעתן ביחס לסופרים מסויימים, יש שכוחן בעבר היה יפה גם אשר להמשכן, ויש שהוא חזר בו מקביעותיו הפסקניות הראשונות נוכח היצירה הבאה להן בהמשך. תוך כדי כך סדן מודה בתמורה שחלה בינתיים בחריצת משפטו, הנע בינתיים בין דין לחשבון. על כך, למשל, התייחסותו של סדן ליצירת טשרניחובסקי, על פני שש מסותיו שהקדיש לו במשך כארבעים שנה, נתנסחה בשלבים שונים ביצירתו. בשנת תרצ"ב עדיין פונה אליו המבקר: "בעצם שנות היצירה אתה עומד. החשבון לא נשלם. סיכום של שלבים הוא ולא של הסולם כולו. המשך יבוא." ואם כי נוספו לה לשירת טשרניחובסקי לאחר מכן רבדים חדשים והיבטים נוספים, הרי הנחות-היסוד של סדן בדבר הניגוד שבין

באותו פרק זמן עשה סדן חיל רב בתחום המחקר של ספרותנו על כפל-לשוניותה. אך תצויין השראתו הרוחנית וההגותית של סדן על אהרן אפלפלד, כהודאתו הנפעמת והמוצהרת של הסופר עצמו במאמרו-נאומו, "הקורה והבית".

לא בכדי הביא סדן פעמיים זה משמו של פ. לחובר, שהתחיל אף הוא את דרכו המלווה את יצירות טשרניחובסקי, גנסין וברנר, ואשר הניח בערוב יומו את שבט הביקורת ונתן את עיקר חילו למחקר ספרותנו לתקופותיה. סדן היה נוהג להביא משמו את דבריו גלויי הלב ששמעם מפיו, בערוב יומו: "יש בהם ששוב איני יכול להעריכם, פשוט, איני חי אותם, ואולי גם איני מבין אותם". ואילו סדן עצמו הוסיף את פרשנותו לדברים אלה שבגילוי הלב: "הוא הוא הגבול; עד דורו ולא מעבר דורו". אך תוך כדי איזכור נוסף של אותם דברי-ידידו שהשמיעם לחובר ברגע של אמת, סדן סירב לסמוך את ידיו על קביעה עגומה זו, בציינו: "ואין אני רוצה לצאת בעקב לחובר, כשהחליט להחדיל את עטו מהערכת יצירי ספרות אחרוני-אחרונים".

מורשתו של סדן מצטיירת לא רק במיגוון תחומיה ומדוריה, אלא גם בהיקפה הכמותי המעורר פליאה והשתאות. עם זאת, עם הסתלקותו, עדיין מוסיפים להדהד באוזנינו דברי משוררו-בחירו של דב סדן: "אך רז אחד בלבו הכחיד, / סחור סחור לו אצבעותיו פזו, / נימה אחת אַלמה נשארה". ■

אגודת הסופרים העבריים
ומערכת מאזנים

אבלות על מותו של
פרופ' דב סדן ז"ל

ומשתתפות בצערם של משפחתו ומקורביו

תיקוני טעויות

1. מחזהו של דניס סילק שהתפרסם במאזנים ס"ג 5/6 תורגם ע"י ניסים אלוני.
2. שם מאמרה של רות קרטון-בלום שהתפרסם בגליון 5/6 ס"ג הינו: מעבר לקהלת ולא כפי שפורסם בטעות.

האמנותי בתיאוריו של שמיר, אלא גם את "תעוזתו לטרד את המחיצה שבינו ובין המקורים. לעומת גישתם של בני דורו של המחבר, הרואים רק את עוגת גידולם הקטנה". על רקע של מציאות ספרותית מעין זה נצטייר לו ביתר שאת הישגו האפי של שמיר, "המחלץ את עצמו במאמצי יצירה מתמידים ועקשניים מגזירת המיצר, לחירות המרחב". להערכתו של סדן — "נאחדו לו ספירת הקרוב, בעיית חייו ונפשו — וספירת הרחוק — בעיית חייו ונפשו של בן-דור אחר". סדן ראה ברומאן זה מעין בשורה מרנינה למהפך העשוי להתחולל בפרוזה בת הזמן ההוא, הלא הוא התפנית של "שיבה מחודשת לסביבת הגידול" ההיסטורי.

שמיר עצמו, ששלח את סיפורו הראשון לסדן עוד בימי "המוסף", והתכתב לאחר מכן עמו בענייני לשון המקורות, תוך כדי עבודתו רבת-ההשראה על הרומן, כתב אליו בשנת 1953, בעקבות "דרך מרחב": "בשבילי היה מאמך מאורע מכריע בחיי"; הוא אף התייחס לבעיה העקרונית אשר סדן הציבה לחבריו, בני המשמרת הצעירה, בציינו: "כמה טובה וחשובה ההקדמה, הקובעת בשרטוטים מספר את אופיה של "הספרות הצעירה" ומקומה בתולדותינו". אף אברהם קריב, בהגיבו על מאמר זה במכתבו לסדן, ראהו בעין יפה, שכן סדן אינו חס את שבתו ממשמרת זו, והעריך את דבריו כ"תמורר דרך חמן".

מתוך נקודת-התצפית של זמננו, ספק הוא אם אותה קריאה פאתיטית אל הסופרים בני "דור בארץ", של שיבה אל המקורות ההיסטוריים והלשוניים אכן נשאה פרי, וזאת לא רק בשמיר עצמו, בסיפוריו שלאחר מכן הדברים אמורים — ומכל שכן בבני דורו ובבאים אחריהם, שפנו עורף לנושאי העבר, כשרובם ככולם נשתקעו בעיקר בהווה הרוטט ובעבר הקרוב הסמוך לו. ואילו הרומן רבי-המידות של יוסף אריכא, "סנחריב ביהודה" וסיפור רבי-העוצמה של עמוס עוז, "עד מות", הם בגדר חריג בנידון זה.

סדן, הקורא השקוד והעירני, התמיד בלהיטות במעקב שלו אחר המתרחש בספרות הזמן החדש. לפניו עברו וחלפו כבני מרון כמה וכמה משמרות של סופרים; מהם בעלי מוניטין ומהם שפסעו את פסיעותיהם הראשונות בספרות העברית. הוא היה מלווה נאמן של רבים מהם. אך דומה כי ליווי צמוד זה, של אירועים ומעשים בספרותנו, נתרופף הרבה בפרק זמן האחרון של חייו. הרבה עבודת המחקר שהשתקע בה גרמה, הרבה התעניינותו הפעילה והעניפה בתחומה של ספרות יידיש הקרובה ללבו גרמה. שמא ניתן להצביע גם על סיבה מהותית יותר לתמורה זו. שכן לכל קורא, ואף לכל מבקר שמלאכתו בכך, הספרות "העכשווית" משלו. אף סדן לא היה מעורה עוד מבחינה נפשית בספרות שלאחר אלתרמן, אם כי הרבה לקרוא בשירה שלאחריו, כמשתמע בין השאר ממידיגמיה המרובים שהביא בעיוני המחקר המאוחרים שלו בלשון העברית ובמוטיביקה לגלגוליה. הוא אמנם הרבה ללוות את הספרות הזאת גם להלן, כבימים ראשונים לפעילותו כמבקר, אך לא שימש לה עוד מורה-דרך ומורה-הוראה. המאגיה של המלה הקסומה שלו, ושל דרך שיפוטו ודיונו, לא שלטה עוד בבני המשמרות החדשות לגווניהן שלאחר שנות הששים, אם כי